

УДК 655.413:087.5

КВАЛІМЕТРИЧНИЙ АНАЛІЗ ПОЛІГРАФІЧНОГО ОФОРМЛЕННЯ КНИЖКОВИХ ВИДАНЬ ДЛЯ ДІТЕЙ

М. М. Дубневич

*Українська академія друкарства,
вул. Під Голоском, 19, Львів, 79020, Україна*

Порівнюючи поодинокі показники якості оформлення книжкових та навчальних дитячих видань з базовими, зроблено висновки про незадовільний рівень якості їх шрифтового оформлення та поліграфічного виконання. Виявлено найпоширеніші недоліки поліграфічного оформлення книжкових полос і вказано можливі причини їх виникнення. Запропоновано шляхи усунення зазначених недоліків.

Ключові слова: *стандарт, дитяче книжкове видання, навчальне видання, шрифтове оформлення, поліграфічне виконання, санітарні норми, інтерліньяж, ємність шрифту.*

Постановка проблеми. Кожному друкованому виданню залежно від його специфіки та змісту притаманна певна внутрішня структура та зовнішній вигляд. Читачеві для успішного пошуку та засвоєння інформації, крім відповідності заданій тематиці, важливі такі показники, як читабельність, зручність орієнтування у текстовому полі, ілюстративність, формат сторінки та книжкової полоси. Особливу увагу треба надати поліграфічному оформленню дитячих книжкових та навчальних видань, оскільки для цієї категорії читачів важливо створити найкомфортніші умови читання. Зорове напруження у дітей призводить до тяжких наслідків, про що свідчать неодноразові звіти медиків про стан здоров'я зору в дітей різних вікових груп [2, 8]. За результатами аналізу [2] захворюваність дітей збільшується саме в період шкільного навчання. До закінчення школи здорових дітей залишається лише 6–9 %. Упродовж останніх семи років показники дитячого здоров'я погіршали в півтора разу. Якщо в молодшому дошкільному віці здорових дітей налічується близько 30 %, то до закінчення школи їх залишається лише 6–9 %. За даними досліджень упродовж навчання захворюваність органів зору в дітей невпинно зростає, займаючи третє рангове місце в структурі дитячої захворюваності. Кількість цих хвороб за останні сім років теж збільшилася в півтора разу. Показово, що у дошкільників порушень зору виявляється в чотири рази менше, ніж у школярів. А зумовлено це, зокрема, й інтенсифікацією навчального процесу, використанням засобів відтворення інформації, які не відповідають ні гігієнічним вимогам, ні функціональним резервам дитячого організму.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання оцінювання якості дитячих книжкових видань неодноразово було предметом обговорення фахівців. Чимало з них звертають увагу на мовознавчі аспекти та інформаційне і змісто-

ве наповнення видань [4, 5], а також аналізують асортимент книжкової продукції для дітей за конструкцією та поліграфічним виконанням і матеріалами, використаними для виготовлення книг [1]. Однак кваліметричний аналіз поліграфічного оформлення видань для дітей та відповідність їх якісних показників нормативній документації висвітлено не повністю.

Мета статті — виявити типові порушення нормативів оформлення дитячих книжкових видань різного призначення, що закладаються на видавничому етапі, та рекомендувати шляхи подолання наявних проблем.

Виклад основного матеріалу дослідження. За цільовим призначенням дитячі книжкові видання поділяють на художні, науково-популярні (пізнавальні) та навчальні. Поліграфічне виконання та оформлення регламентується окремими нормативними документами для двох груп: книжкові дитячі видання (художні та науково-популярні) — стандартом СОУ 18.1-02477019-11:2014 «Видання для дітей. Загальні технічні вимоги» (від 25.06.2014), навчальні дитячі видання і підручники — СОУ 18.1-02477019-07:2015 (від 07. 05. 2015) «Поліграфія. Підручники і навчальні посібники для загальноосвітніх навчальних закладів. Загальні технічні вимоги». Також оформлення перелічених категорій видань повинно відповідати вимогам нормативного документу ДСанПіН 5.5.6-138-2007 (від 09.02.2007) «Державні санітарні норми і правила. Гігієнічні вимоги до друкованої продукції для дітей».

Згідно з [3] дитячі видання залежно від вікової категорії читачів поділяють на чотири групи: перша група – видання для дітей дошкільного віку (до 6 років); друга група — видання для дітей молодшого шкільного віку (6–10 років) — учні початкових класів; третя група — видання для дітей середнього шкільного віку (11–14 років) — учні 5–8 класів; четверта група — видання для дітей старшого шкільного віку (15–18 років) — учні 9–12 класів. Такої ж класифікації дотримуються вказані стандарти. Стандарт СОУ 18.1-02477019-11:2014 розподіляє видання аналогічно на чотири вікові категорії, а стандарт СОУ 18.1-02477019-07:2015 — на три (для дошкільників підручники не передбачені). Відповідно до кожної вікової категорії встановлено обмеження для шрифтового оформлення, ілюстративності та поліграфічного виконання.

Сучасний видавничий ринок насичений дитячими виданнями різноманітної конструкції та форм: книжки-іграшки, книжки-гармошки, збірні книги (книги-пазли, книги-панорамки), книги-комплекти, книги-театр, книги, комбіновані з пластиковими іграшками чи звуковими модулями. Видання мають барвисті ілюстрації, додаткові ігрові функції (ростомір, шнурування для розвитку дрібної моторики), виготовляються на новітніх матеріалах, що збагачують їхній зовнішній вигляд та розширюють експлуатаційні характеристики. Звичайно, ефектне оформлення привертає увагу покупців, що, безумовно, є позитивним. Однак привабливий зовнішній вигляд не повинен суперечити вимогам нормативної документації щодо оформлення текстової частини та поєднання візуальної і вербальної інформації на книжковому розвороті у зручній для сприйняття та запам'ятовування формі. Шрифт як основний елемент друкованого видання, який має змістове навантаження, насамперед повинен полегшувати сприйняття тексту.

Зазначені вище стандарти та санітарні норми [3, 7, 8] регламентують ряд показників якості поліграфічного виконання та оформлення видань. У пропонуваному дослідженні обмежимося аналізом показників якості поліграфічного оформлення видань, що закладаються на видавничому етапі (табл. 1).

Таблиця 1

Показники якості поліграфічного оформлення видань

Загальні вимоги	Шрифтове оформлення	Ілюстративне оформлення	Поліграфічне виконання
формат видання; вікова група читачів.	- кегль шрифту; - збільшення інтерліньяжу; - довжина рядка; - місткість шрифту; - кількість колонок, у які заверстано текст; - гарнітури та накреслення; - кольорове оформлення текстової частини; - кількість переносів на сторінці.	- колірність ілюстрацій; - ілюстративність сторінки; - характеристики текстовок (підписів до ілюстрацій).	- ширина полів на смузі; - відхил однойменних полів на суміжних сторінках; - суміщення фарб на кольорових зображеннях; - суміщення лицевої та зворотної частин сторінки; - наявність критичних дефектів.

Для проведення кваліметричного оцінювання якісних показників зроблено вибірку 40 дитячих книжкових видань (по 10 для кожної вікової групи) та 50 навчальних видань двох вікових груп (для середнього та старшого шкільного віку). Розподіл за видавництвами перелічених видань подано у табл. 2.

Таблиця 2

Розподіл аналізованих видань за видавництвами

№	Підручники		Художні видання	
	Видавництво	Кількість, шт.	Видавництво	Кількість, шт.
1	2	3	4	5
1.	Полтава: Довкілля-К	2	Брустурів: Дискурсус	1
2.	Харків: Гімназія	3	Київ: А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА	1
3.	Київ: Генеза	8	Київ: Грані-Т	5
4.	Київ: Алатон	1	Київ: Казка	1
5.	Київ: Навчальна книга	3	Київ: Країна Мрій	1
6.	Київ: А.С.К.	1	Київ: Махаон-Україна	3
7.	Київ: Грамота	5	Київ: Перо	1
8.	Київ: Педагогічна преса	1	Київ: Рідна Мова	1
9.	Київ: Освіта	5	Київ: Час Майстрів	1

Продовження табл. 2

1	2	3	4	5
10.	Київ: Вежа	3	Львів: Видавництво Старого Лева	9
11.	Львів: Оріяна-Нова	1	Львів: Піраміда	1
12.	Київ: Зодіак-Еко	4	Львів: Свічадо	3
13.	Київ: ВЦ «Академія»	1	Львів: Урбіно	4
14.	Харків: АН ГРО плюс	1	Харків: Віват	2
15.	Тернопіль: Підручники і посібники	1	Тернопіль: Навчальна книга – Богдан	1
16.	Київ: Ірпінь: Перун	2		
17.	Харків: Вид-во «Ранок»	1		
18.	Київ: Вид. Дім «Слово»	1		
19.	Тернопіль: вид-во «Астон»	1		
20.	Київ: Благовіст	1		
21.	Київ: АртЕк	1		
22.	Київ: Вікторія	1		
23.	Київ: Знання України	1		
24.	Київ: Дієз-продукт	1		

У всіх оцінюваних навчальних виданнях та в більшості художніх (крім одного) виявлено відхилення показників якості поліграфічного виконання від гранично допустимих. Найчастіше трапляється перевищення довжини рядка (при одночасному зменшенні розміру полів); відсутність збільшеного інтерліньяжу (майже жоден підручник не оформлений зі збільшенням інтерліньяжу); перевищення місткості шрифту; невідповідність кеглю шрифту віковим особливостям читача (табл. 3 та 4).

Таблиця 3

Наявність відхилень показників якості оформлення дитячих художніх і навчальних книжкових видань

Показники якості поліграфічного виконання видань	Художні видання, кількість у %	Навчальні видання, кількість у %
Розміри полів	25	90
Оформлення основного тексту	50	70
Оформлення додаткового тексту	63	76
Кольорове оформлення видання	10	40
Кількість переносів на сторінці	0	52
Оформлення підписів до ілюстрацій	5	72
Несуміщення фарб на ілюстраціях	20	22
Несуміщення лицевої і зворотної сторін аркуша	40	4
Маса примірника	–	6
Наявність критичних дефектів	0	86
Дефекти ілюстрацій	0	26

Таблиця 4

Типові недоліки оформлення текстової частини видань

Тип недоліків	Навчальні видання		Художні видання	
	основний текст, %	додатковий текст, %	основний текст, %	додатковий текст, %
Невідповідність кеглю віковим особливостям читача	24	0	30	5
Відсутність збільшення інтерліньяжу	86	88	0	0
Перевищення максимально допустимої довжини рядка	26	30	17,5	7,5
Збільшення місткості шрифту	2	10	30	22,5

У кожному з аналізованих 50 навчальних видань виявлено порушення нормативних вимог, а в більшості зафіксовано по декілька недоліків. Жодне видання не оформлено з оптимальним форматом смуги, а лише 24 % — з мінімально допустимими розмірами смуги; у 90 % видань не дотримано розмірів полів (відсутнє пропорційне збільшення полів від корінцевого до нижнього, розміри змінюються хаотично на різних розворотах); у 70 % видань шрифти вибрано надто високої ємності, а інтерліньяж не збільшено у 86 % навчальних видань, що є грубим порушенням нормативних вимог. Натомість застосовано складне обтікання ілюстрацій текстом, багато виділень тексту кольором (у 40 % видань перевищено кількість смуг із виділеннями кольором у тексті), що, безумовно, розсіює увагу учня й ускладнює навчальний процес з такими підручниками. У 6 % підручників перевищено гранично допустиму масу примірника, що строго регламентується санітарними нормами. Пояснити причини таких грубих порушень нормативної документації можна лише економічною мотивацією видавництва.

Під час аналізу оформлення художніх дитячих видань виявлено менше порушень нормативних вимог, ніж в оформленні навчальних видань, одне з видань повністю виконане згідно з чинними нормами. На жаль, найбільше відхилень виявлено в оформленні дитячих видань для наймолодшої вікової категорії. Часто видавці вказують у вихідних даних, що видання призначене для читання дорослими дітям, чим обґрунтовують вибір шрифтового оформлення та поліграфічного виконання. Однак саме це видання дитина візьме до рук, навчаючись читати, а недосконале оформлення книжкової смуги не створить комфортних умов для читача-початківця.

Формат смуг та, відповідно, поля книжкових сторінок у 53 % дитячих видань відповідають оптимальним розмірам, в 13 % — мінімально допустимим, а понад 30 % видань оформлені не за стандартом. У 75 % аналізованих дитячих художніх видань порушені пропорції у розмірах полів. Аналіз шрифтового оформлення

цієї категорії видань також показав, що лише в 35 % випадків порушень немає, у 35 % є по одному відхиленню, а в решти — не дотримано від чотирьох до восьми показників якості. Часто також порушена типографіка видання: невдало вибрані гарнітура та контраст шрифту, який не поєднується з ілюстративною частиною видання, складний для сприйняття та порушує композиційну модель видання. Ще одне грубе порушення нормативів, яке часто трапляється в аналізованих виданнях, — це неоднотипне оформлення частини смуг у виданні, наприклад, шрифтом з різною шириною буквених знаків.

Спостерігається парадокс, що нарощення технічного оснащення видавничого процесу сприяло підвищенню ілюстрованості дитячих видань (у жодному з видань не порушено рекомендованого стандартами мінімального відсотка ілюстрованості), збагаченню художньо-декоративного оформлення смуг, але водночас оформленню текстової частини надається другорядне значення. Часто вживаним прийомом оформлення книжкових смуг є фігурне обтікання ілюстрацій текстом. При цьому не дотримують мінімально допустимої довжини рядка, що призводить до збільшення пробілів через складність розбиття слів для перенесення та перевищення допустимої стандартами кількості рядків на смузі, що закінчуються переносами. Однією з особливостей української мови є переважання довгих слів та висока частота появи широких буквених знаків (м, ж, ш, щ) [6], що утруднює технічно грамотне виконання такого типу заверстування ілюстрацій. Безумовно, фігурне обтікання тексту ефектно виглядає на книжковому розвороті, але через перелічені особливості ускладнює читання.

Під час аналізу були виявлені й позитивні результати. Так, видавництво «АБА-БАГАЛАМАГА» перевидало одну зі своїх книжечок «Вовченятко» зі збільшеним інтерліньяжем, як це регламентує відповідний стандарт, притому ілюстративність та загальне оформлення видання змін не зазнали. Безумовно, це один з кроків, що додав популярності знаному українським читачам видавництву, яке на початку 2016 року видання «Форбс» відзначило першим місцем у рейтингу українських видавництв.

Висновки. Чинна нормативна база, що регламентує оформлення дитячих книжкових та навчальних видань, покликана створити максимально комфортні умови для читання та запам'ятовування інформації. Оформлюючи цю категорію видань, видавцям не можна нехтувати вказівки стандартів, оскільки книжкове видання, особливо для найменшої вікової категорії читачів, не повинно становити загрози здоров'ю. Доречно було б і на державному рівні проводити регулярний моніторинг ринку друкованої продукції з метою виявлення порушень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гавенко С. Кваліметричний огляд поліграфічного виконання дитячих видань українського книжкового ринку / С. Гавенко, М. Мартинюк // Вісник книжкової палати. — 2011. — № 2. — С. 46–50.
2. Гаташ В. Минздрав предупреждает: учебник опасен для здоровья (Харьков) [Электронный ресурс] / В. Гаташ. — Режим доступа : <http://www.zn.ua/3000/3300/28917>.

3. Державні санітарні норми і правила. Гігієнічні вимоги до друкованої продукції для дітей : ДСанПіН 5.5.6-138-2007 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0077-07>.
4. Огар Е. Дитяча книга : проблеми видавничої підготовки / Е. І. Огар. — Л. : Аз-Арт, 2002. — 160 с.
5. Огар Е. Сучасна дитяча книга як національний культурний продукт / Е. Огар // Поліграфія і видавнича справа. — 2014. — №1–2 (65–66). — С. 3–8.
6. Особливості оформлення дитячої літератури [б/а] [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://knig.org.ua/osoblyvosti-oformlennya>.
7. Поліграфія. Підручники і навчальні посібники для загальноосвітніх навчальних закладів. Загальні технічні вимоги : СОУ 18.1-02477019-07:2015 [Електронний ресурс]. — [Чинний від 2013-01-03]. — Режим доступу : <http://www.ukrbook.net/vidavc.html>.
8. Видання для дітей. Загальні технічні вимоги : СОУ 18.1-02477019-11:2014 [Електронний ресурс]. — [Чинний від 2014-06-25]. — Режим доступу : <http://www.ukrbook.net/vidavc.html>.
9. Шульська Н. Ілюстративна культура сучасної дитячої книги: видавничі норми й читацькі вимоги / Н. Шульська, А. Манюхіна // Scripta Manent. — 2013. — № 4. — С. 152–154.

REFERENCES

1. Havenko, S., & Martyniuk, M. (2011). Kvalimetrychnyi ohliad polihrafichnogo vykonannia dytiachykh vydan ukrainskoho knyzhkovoho rynku // Visnyk knyzhkovoї palaty, 2, 46–50 (in Ukrainian).
2. Gatash, V. Minzdrav preduprezhdaet: uchebnik opasen dlya zdorovya (Harkov). Retrieved from <http://www.zn.ua/3000/3300/28917> (in Russian).
3. Derzhavni sanitarni normy i pravyla. Hihiiienichni vymohy do drukovanoi produktsii dlia ditei (2007). DSanPiN 5.5.6-138-2007. Retrieved from <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0077-07> (in Ukrainian).
4. Ohar, E. (2002). Dytiacha knyha : problemy vydavnychoi pidhotovky. Lviv: Az-Art (in Ukrainian).
5. Ohar, E. (2014). Suchasna dytiacha knyha yak natsionalnyi kulturnyi produkt . Polihrafiia i vydavnycha справа, 1–2 (65–66), 3–8 (in Ukrainian).
6. Osoblyvosti oformlennia dytiachoi literatury [b/a]. Retrieved from <http://knig.org.ua/osoblyvosti-oformlennya> (in Ukrainian).
7. Polihrafiia. Pidruchnyky i navchalni posibnyky dlia zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv. Zahalni tekhnichni vymohy (2015). SOU 18.1-02477019-07:2015 from 3rd January 2013. Retrieved from <http://www.ukrbook.net/vidavc.html> (in Ukrainian).
8. Vydannia dlia ditei. Zahalni tekhnichni vymohy (2014). SOU 18.1-02477019-11:2014 from 25th June 2014. Retrieved from <http://www.ukrbook.net/vidavc.html> (in Ukrainian).
9. Shulska, N., & Maniukhina, A. (2013). Iliustratyvna kultura suchasnoi dytiachoi knyhy: vydavnychi normy i chytatski vymohy. Scripta Manent, 4, 152–154 (in Ukrainian).

QUALIMETRIC ANALYSIS OF PRINTING DESIGN OF CHILDREN'S BOOK EDITIONS

M. M. Dubnevych

*Ukrainian Academy of Printing,
19, Pid Holoskom St., Lviv, 79020, Ukraine
dubnevychmyroslava@gmail.com*

By comparing of single indexes of design quality of book and educational children's editions to basic ones, we have drawn the conclusion about the unsatisfactory level of quality of their typographic design and printing implementation. The most widespread drawbacks of typographic design of books have been revealed and possible reasons of their origin have been pointed out. We have offered the ways of elimination of the enumerated defects.

Keywords: *standard, children's book edition, educational edition, typographic design, printing implementation, health standards, leading, font capacity.*

Стаття надійшла до редакції 11.04.2016.

Received 11.04.2016.